

Anton Berisha

GRISHJA DHE KËNGËT E GRISHTARIT NË ZYM

Në Zym,¹ sikur në shumë fshatra të tjerë, dasma është një nga ngjarjet më të rëndësishme dhe më të gëzueshme të jetës familjare. Çka paraqet në të vërtetë dasma për zymjanët dëshmon fakti se dita e dasmës caktohet plot gjashtë muaj përpara (zakonisht Pashkëvet) ndërsa vetë dasma bëhet në vjeshtë. Prej ditës së caktimit të dasmës e, derisa të fillojë ky gëzim familjar, bëhen përgatitjet. Dasmat në Zym janë bërë gjithnjë të mëdha dhe janë organizuar mirë; çdo punë planifikohet me kohë dhe secili që ngarkohet me ndonjë detyrë, duhet ta kryejë atë me ndërgjegje e pa pritesë. Ka ndodhur që në një dasmë janë ftuar edhe nga dyqind shtëpi. Për këtë gjë dëshmon edhe një këngë e grishtarit:² „Thirrni krejt dyqin shpi.”

Përpara nata e dasmës në Zym ka qenë të dielën apo më rallë, të martën. Sot dasma fillon të enjten (nata është të shtunën) dhe mbaron të hënën. Kur nata e dasmës ka qenë të martën, grishtari ka dalë të dielën, ndërsa kur nata ka qenë të dielën dhe tani që është të shtunën, grishtari ka dalë dhe del të enjten.

Dasma zymjane fillon në orët e para të ditës së enjte. Në mesnatë të ditës së mërkurë mblidhen vajzat e shtëpisë dhe të lagjes (mbi 16 vjeç) për të marrë pjesë në gatimin dhe pjekjen e kulaçit të nuses. Ato zakonisht janë kushërira, vajza të fqinjve të parë ose mbesa. E zonja e shtëpisë e sit miellin e grurit, aq sa është i nevojshëm për një kulaç, dhe e qet në një kërbëll.³ Posa fillojnë

¹ Zymi zë pjesën lindore të Hasit të Prizrenit. Është ndër katundet më të vjetra. E rrethojnë: Romaja, Lukinaj, Krajku, Gjonaj, Dedaj dhe Karashëngjergji. Ka 125 shtëpi dhe 1424 banorë (sipas regjistrimit të popullsisë të vitit 1971). Një lagje e Zymit prej 30 shtëpish është shpërngulur buzë Drinit të Bardhë dhe njihet me emrin Bregdri. Lagja konsiderohet si pjesë e Zymit. Fshati ka shkollën fillore (më 644 nxënës) dhe paralelet e ndara të Gjimnazit të Prizrenit. Deri më 1965 ka qenë qendër komunale për Hasin e Prizrenit dhe për disa fshatra të Hasit të Gjakovës. Tani është në kuadër të komunës së Prizrenit. Banorët kryesisht merren me bujqësi. Për shkak të tokës jo pjellore, një numër i mirë i zymjanëve shkojnë në kurbet (zymjanët janë të njohur si bukëpjekës). Zymi ka dritën elektrike dhe ujësjellësin.

² Në Zym *grishtar* i thonë atij që shkon të thërrasë për dasmë.

³ Fuçi e drurit me fund të ngushtë e grykë të gjerë në formë elipse me të cilën dikur bahej rrushi.

ta gatuajnë kulaçin (zakonisht një vajzë „nër unazë” që ka prindër dhe vëllezër) i zoti i shtëpisë del në oborr dhe shihen vetëm njëherë me pushkë. Krisma është shenjë e fillimit të dasmës.

Në mëngjes, në shtëpinë e zotit të dasmës, mbledhen kushërinjtë e fqinjët e tjerë për t'ia uruar gazmendin dhe e përcjellin grishtarin, të cilit në Zym i bëhen ceremoni të veçanta. Kjo është dukuri shumë e vjetër që zymjanët e ruajnë edhe sot.

*
*   *
*

Grishja është pjesë e pandashme e dasmës në Zym dhe dukuri me rëndësi të veçantë. Është rit shumë i vjetër.⁴ Atë e kryen zakonisht grishtari.⁵ Pleqt e Zymit thonë se këtë rit e kanë trashëguar brez pas brezi: „I parë i mramë kanë çu grishtar”, „Edhe vejan me kanë pa grishtar nuk martohet” ose „Miku i pa grishën, çu maje pishën”.⁶ Sido të bëhet grishja, si do ta kryejë grishtari detyrën, do të ndikojë edhe në zhvillimin e mëtejshëm të vetë dasmës. Për këtë rit ekzistojnë rregullat e pashkruara, të cilave duhet t'u përmbahet grishtari. Çdo gabim që do të bëhet do ta zvogëlojë madhësinë e dasmës dhe „ka me e korit t'zotin e shpisë”.

Një javë para se të fillojë dasma anëtarët e shtëpisë „zihen” mundohen në veten e tyre se kënd duhet ta grishin në dasmë, cilët duhet të thirren për „hyzmeqarë”, kush duhet ta kryejë një punë e kush një tjetër. Kjo gjë ka rëndësi të madhe, sepse këta e „majnë” dasmën. Pasi të bisedojnë gjerë e gjatë dhe pasi të vendosin, caktojnë dhe shtëpinë prej së cilës duhet të dalë grishtari (sepse ai nuk caktohet me emër). I zoti i dasmës shkon vetë dhe e njofton të zotin e asaj shtëpie. Ai e cakton njërin nga mashkujt ose, në raste të veçanta, shkon edhe vetë. Në qoftë se në shtëpinë, që caktohet për ta qitur grishtarin, nuk ka ndonjë mashkull tjetër e i zoti i shtëpisë nuk don të shkojë vetë grishtar, ai cakton, në pajtim me të zotin e dasmës, njërin nga fqinjët e parë ose të afërt nga gjaku. Kjo është e lejueshme dhe nuk është fyese për asnjërin palë. Përkundrazi simbolizon respektin dhe besimin e thellë reciprok të të dy familjeve. „Grishtari duhet me kanë ma i ngati ose i dyti kah gjaku. Mos me pas të gjakut del i pari kojshi”.

⁴ Riti i grishjes përmendet edhe në ndonjë baladë: „Mirë se erdhet ju, bre miç, pa grishë!”, Instituti Albanologjik: *Balada dhe legjenda*, përgatitur nga A. Ç e t t a, Prishtinë 1974, fq. 72, rr. 62. ose „Krit të grishmit-o i paskanë ardhë”, po aty, fq. 222, rr. 6.

⁵ Grishtari njihet edhe me emrat: thirrësi, shkuesi, thirrçi, lajmësi etj. Grishjen zakonisht e kryejnë meshkujt. Sipas informatave të Adem Shehut, profesor nga Gostivari dhe bashkëpunëtor i jashtëm i Institutit Albanologjik, grishjen në fshatrat e Pollogut të Epërm (Maqedoni) e bëjnë femrat. Për grishje dërgohen një, dy ose tri vajza të veshura në mënyrë solemne apo ndonjë grua në moshë. Këto thërrasin në fshatrat e afërta dhe në qytet (në Gostivar). Grishja me meshkuj bëhet në Malësi, rreth Malit të Thatë dhe në Rekën e Epërme.

⁶ Ai që vjen i paftuar në dasmë, nuk i mbetet tjetër vetëm që të shërbejë.

I zoti i shtëpisë nga e cila „duhet me dalë grishtari” cakton njërin nga meshkujt më të zgjuar e më të shpejtë. Ia përkujton të gjitha rregullat (edhe nëse ai i di) dhe ia tërheq vërejtjen se për çdo gabim apo lëshim „korija asht ma shumë e jona”. Grishtar nuk mund të jetë secili. Ai nuk duhet të jetë as fort i ri e as fort plak. Megjithatë, kur ndonjëherë caktohet ndonjë grishtar që ka kaluar të dyzetat, vajzat i këndojnë:

*Kena qitë grishtarin e vjetër
për me majtun mën ma tepër.
M'e pasë qitë grishtarin t'ri
e kish harrue nani shpi.⁷*

Por, kur grishtari është i ri, këndojnë:

*S'do ta qesim grishtarin plak
se mund lodhet tu i thirrë gatë.
Kena vllazën, kallabllak;
vllaznit kanë shumë miqasi,
do ta qesim grishtarin e ri.⁸*

Sikur theksuam më lart, krisma e pushkës është shenjë e fillimit të dasmës dhe shkakton gëzim të madh në familje, te fqinjët e sidomos te vajzat që janë bashkuar për ta qitur kulaçin e nuses, të cilat me këtë rast këndojnë:

*Qajo pushk-o sa fort krisi,
kjo Mariia kulaçin e nisi.
Na qit ditë e kena pritë
nuses kulaçin m'ja qitë.⁹*

Tërë procesi i punës gjatë përgatitjes — qities në prush dhe pjekies se kulaçit, bëhet me kujdesin më të madh dhe përcillet me këngë. Në të cilat bëhet fjalë kryesisht për kulaçin, për nusen, për dhëndërin dhe për gëzimin e madh, që e kanë pritur me padurim jo vetëm shtëpia e tyre.

*Ani kulaçi i nuses vija-vija,
ani janë gzue shpija dhe kojshija.¹⁰*

Me rëndësi të veçantë për punimin tonë është se në këto këngë, që kryesisht i kushtohen kulaçit të nuses, përmendet grish-

⁷ Këndoi: Marije Balë Pecollaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha, Prishtinë. Të gjitha këngët dhe vargjet që janë cituar në këtë punim janë të pabotuara dhe gjinden në Arkivin e Degës së Folklorit të Institutit Albanologjik të Prishtinës.

⁸ Këndoi: Antoneta Dulaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

⁹ Këndoi: File Zef Gërguri, fshati Zym, Has; shënoi: Frrok Kristaj, Zym, Has.

¹⁰ Këndoi: File Kristaj, fshati Zym, Has; shënoi: Frrok Kristaj, fshati Zym, Has.

tari, përgatitjet që duhen bërë para se të nisët dhe dëshirën që ai ta kryejë detyrën e vet „me faqe t'bardhë". Kjo është gjë e natyrshme, sepse pas kulaçit momenti i dytë shumë i rëndësishëm i dasmës zymjane është nisja e grishtarit.

Përgatitjet për nisjen e grishtarit, si u tha më lart, fillojnë në ndërkohë, kur qitet kulaçi — sigurohen e bëhen gati mjetet që ai duhet t'i marrë me vete kur nisët. Edhe këto punë bëhen me kujdesin më të madh.

*Kulaçin e nuses na e kemi qit-e
çutrrën¹¹ e grishtarit e kem' përgatit-e,
e kena ba gati, jemi tu' e lulzue,
se djalin e Zefit jemi tu' e martue.¹²*

Në mëngjes grishtari arrin në oborr të shtëpisë të zotit të dasmës.¹³ Atë e presin kushërinjtë e fqinjët që kanë ardhur „me ia ba për hajr darsmën", vajzat që kanë marrë pjesë në ceremoninë e kulaçit të nuses dhe vajzat e tjera që kanë arritur në ndërkohë. Posa hyn ai në oborr, vajzat këndojnë të përcjellura me def.

*Lula e kuqe, lula e bardhë
në grishtari na ka ardhë.
Ajde, ajde mor' grishtar
thirrmoi miqt me faqe t'bardhë.¹⁴*

Në oborr krijohet një atmosferë e hareshme. Grishtari zgjon kureshtjen e secilit. Tani mirret vesh se kush është caktuar si grishtar. Ai është i veshur me kujdes dhe sipas traditës. Zakonisht ka tirq, xhamadan të kuq, shami të kuqe me tufa skajeve (me të cilën e lidh kryet), plis të bardhë apo qylah, sikur i thonë zymjanët. Shaminë e kuqe me tufa e rregullon bukur në kokë — e lidh përtrup dhe anash, ndërsa tufat i lëshohen rreth e rreth plisit. Sot grishtari zakonisht shkon „allafranga", por i veshur me tesha të reja, sepse „duhet me ra në sy".

Pas bisedës që zhvillohet kur arrin grishtari dhe pasi të pinë nga një kafe dhe t'ia „fatojnë" gëzimin familjar, i zoti i dasmës e njohton se ç'punë ka për të bërë, cilat familje duhet t'i ftojë, cilët individë me emër etj. Grishtari dëgjon çdo gjë me vëmendjen më të madhe, sepse për ta kryer punën me nder, të gjitha duhet t'i mbajë në mend. Edhe pse ka pasur raste kur ka grishur edhe

¹¹ Lloj matareje druri ose dheu, që e merr grishtari me vete dhe në të cilën kryesisht qet verë.

¹² Këndoi: M a r ç e K r i s t a j, fshati Zym, Has; shënoi: F r r o k K r i s t a j, fshati Zym, Has.

¹³ Në shtëpinë e vajzës thirrja bëhet pasdreke. Kryesisht thërret babai i vajzës. Në Zym thonë: „Për përcjellje t'vajzës thirret mas dreke, tue marue dita. Fillimi i ditës së re asht i djalit".

¹⁴ Këndoi: F i l e K r i s t a j, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

nga dyqind shtëpi, grishtari është dashur t'i mbajë në mend të gjitha; secilën shtëpi ta thërrasë ashtu si e ka porositur i zoti i dasmës dhe të kthehet e ta bëjë me dije për çdo gjë. Sot grishtari për t'i mbajtur në mend të gjithë dhe „për mos me harrue asnjâ” i shkruan emrat e atyre që ka për t'i grishur, sidomos të atyre që thirren për punë e për detyra të caktuara ose dërgon ftesa të posaçme: „Shpi për shpi o me shkepë letra”.

Në ndërkohë, ndërsa i zoti i dasmës e njofton grishtarin për punët që ka për t'i bërë, vajzat vazhdojnë të këndojnë me def. Në këngët e tyre shprehet gëzimi i madh që ndjejnë për atë çast.

*T'lumet na shka kena pritë-
na grishtarin për m'e qitë,
për m'e qitë e për m'e çue
miqve tanë me ju kallxue
t'shtunën prama kem' me bumllue.¹⁵*

Shprehen poashtu dhe dëshira të tjera, kryesisht të lidhura me grishjen dhe me grishtarin. Vajzat, përmes këngës, ia përkujtojnë atij detyrën me përgjegjësi që duhet ta kryejë me nder. E ftojnë të niset sa më parë, sepse „tanë secepat t'presin ty” dhe të mos harrojë asnjërin „Mos na i harro bija e kojshi ... asni shpi mos m'e harrue”.

Kur bëhen gati të gjitha, grishtari del në oborr. Me atë rast vë strajcën në krah (zakonisht është përdorur strajca për tagji e kalit), në të vë çutrrën që e kanë bërë gati dhe e kanë lulëzuar me kohë. Gryka e çutrrës është e lidhur me kujdes me një „marhamë me skaje”. Marhama bashkë me një pjesë të çutrrës duhet të duken, „me u ra n'sy kur shkon me grishë”. Në këtë lloj matareje zakonisht qitej verë ose raki. Sot përdorin shishe, në të cilën qesin raki të vluar ose raki me sheqer. Në vend të strajcës sot grishtari me vete merr ndonjë çantë, në të cilën e vë shishen. Atë e lidh me një marhamë ose me një peshkir dhe që të dyja duhet „me ra n'sy.” Pse qitej verë në çutërr? Zymjanët këtë gjë e shpjegojnë në disa mënyra — „vëna asht shnet.” Por e lidhin edhe me një të dhënë tjetër: në Zym dhe në fshatrat përreth dikur kishte shumë vreshta. Kishte mjaftë verë dhe atë e përdornin më shumë.

Pasi t'i ketë marrë këto dhe pasi ta ketë rregulluar mirë marhamën (tufat që i bien rreth e rrotull çutrrës, duhet t'i japin asaj pamje të bukur) grishtari niset. Ky është çast shumë i gëzueshëm. Të gjithë dalin ta përcjellin. Disa nga të pranishmit këcejnë pas grishtarit. Vajzat vazhdojnë këngën duke e përcjellë me def. Numri më i madh i këngëve i kushtohet kryesisht mu këtij momenti

¹⁵ Këndoi: M a n i k e D u l a j, fshati Zym, Has; shënoi: A. B e r i s h a.

— *nisjes së grishtarit*.¹⁶ Ndërsa këngët që këndohen kur ai kthehet janë të kufizuara.

Ndër këngët që këndohen kur grishtari nisët nga oborri, veçohen:

*Po i bím defit tuj bumllue-
na grishtarin jem' tu' e çue.
Lula e kuqe, lula n'pikë,
na grishtarin jem' tu' e qitë.*¹⁷

ose

*Çojmë grishtarin n'kapuç t'bardhë
për m'e thirrë katunin marë,
krejt katunin, miq, kojshi-
po e martojmë në djalë të ri,
djalë të ri veshë allafranga.
Po bajmë darsëm me dy tupana.*¹⁸

Duke e përcjellë deri përtej dyerve, „deri larg”, vajzat ia kujtojnë se duhet të thërrasë mbarë e me rend, ashtu si është zakoni — së pari të shkoj te kumbara, sepse ai „asht kryt e punës”. Aty do ta presin mirë.

*O grishtar, grishtar i ri
thirr n'fillim në kumari.
N'kumari kanë me të pritë,
pulë të pjekne kanë me t'qitë;
pulë të pjekne në çini,
ki me pi vënë e raki.*¹⁹

Por grishtari duhet të thërrasë kudo me kujdesin më të madh dhe sa më mirë:

¹⁶ Këngët e grishtarit nuk këndohen vetëm në Zym. A d e m S h e h u, nga Gostivari njofton se në Pollogun e Epërm ekzistojnë këngë të grishtarit dhe se ato këndohen edhe sot. Grishtari, në këtë rast vajzat, që thërrasin për dasmë, kur hyjnë në oborr këndojnë.

*Shefqet aga me kmojsh basëm
kemi ardhë të t' grishim n' darsëm;
kemi ardhë të grishim e t' na vini
se na ka çue Shefqet trimi.*

Grishtarit në anën e gostivarit i këndohet:

*Dilni-dilni se asht tu' ardhë
tuj na ardhë grishtari i bardhë.
Ti na ardhsh me kambë të mirë!*

Edhe Mr. Sali Doçiçi, bashkëpunëtor i jashtëm i Institutit Albanologjik na ka informuar se në Anën e Malit (Ulqin) ekzistojnë këngë për thirrësin.

Serbët, atij që shkon të thërrasë për dasmë, i thonë KONDIR. Emrin e ka marrë nga një lloj shtambe (ibriku) që mund të zërë deri në gjashtë litra. Meqë kondiri (njeriu që shkon të thërrasë në dasmë) e banë kondirin (ibrikun) atë e thërrasin me atë emër. Sipas fjalëve të plakës 79 vjeçare, nga Fushë-Kosova, J e v r a B r a n k a, e lindur në Shtimje kur e përcjellin kondirin, këndohen këngë, të cilat bëjnë fjalë për nusen e dhëndërin.

¹⁷ Këndoi: F i l e K r i s t a j, fshati Zym, Has; shënoi: A. B e r i s h a.

¹⁸ Këndoi: A n t o n e t a D u l a j, fshati Zym, Has; shënoi: A. B e r i s h a.

¹⁹ Këndoi: A n t o n e t a D u l a j, fshati Zym, Has; shënoi: B e d r i Ç o l l a k u, fshati Zym, Has.

*Lulja kuqe, lulja n'plep,
thirri mirë e thirri bet.²⁰*

Se si do ta kryejë detyrën grishtari do të varet dhe numri i atyre që do të marrin pjesë në dasmë. Çdo gabim apo lëshim që ai do ta bëjë do të jetë „kori” për shtëpinë e zotit të dasmës.

*O grishtar, more grishtar,
thirr me mën, mos u habit
shpinë tonë me na e koritë.²¹*

Vajzat ia tërheqin vërejtje ngrishtarit që jo vetëm duhet t'i grishë me rend e sa më mirë, por edhe duhet t'i thërrasë të gjithë, duke i përshëndetur e duke ua kujtuar se nata e dasmës është të shtunën dhe se janë duke e martuar vëllain e madh.

*Udha e marë, more grishtar,
miq e shokë me na i thirrë marrë!
'Tanve t'fala me ju çue —
t'shtunën prama me kanë ktu-e,
vllaun e madh jem' tu' e martue.²²*

Duke e përcjellë grishtarin „deri posht” vajzat vazhdimisht këndojnë këngë që kryesisht kanë të bëjnë me atë dhe me detyrën e tij. Ndonjëra prej tyre shpreh dëshirën dhe e porosit grishtarin që „m'e numrue” dajën e saj, i cili në dasmë „s'ka me ardhë duerthatë”.

*O grishtar, grishtari trim,
me ma thirrë ti dajën tim;
dajën tim me ma numrue
se ai dashin ka m'e prue;
daja dashin ka me e ngjy
e dy molla ia vnon n'brij.²³*

Grishtari zakonisht hyn për çdo shtëpi. Paraqitja e tij kudo zgjon gëzim të madh, veçmas të miqtë ku ka bija. Secila shtëpi e pret mirë dhe e gostit. Grishtari nuk duhet „me jau kthy nerën”, prandaj në secilën shtëpi duhet të pijë diçka. Por, njëkohësisht duhet të ketë kujdes që të mos pijë shumë dhe të mos dehet.

*Udha e marë kur t'bajsh me shkue
ru mos pi miqt me i harrue!²⁴*

Në qoftë se grishtari grish „me rën e bet”, i thërret të gjithë, ashtu si e ka porositur i zoti dasmës (thirrnai marë, thirrnai

²⁰ Këndoi: Violeta Dulaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

²¹ Këndoi: Antoneta Prenkpalaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

²² Këndoi: Palina Prenkpalaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

²³ Këndoi: Antoneta D. Prenkpalaj, fshati Zym, Has; shënoi: Bedri Çollaku, fshati Zym, Has.

²⁴ Këndoi: File Kristaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

të tanë / neve shpija mos m'na nxanë) gëzimi do të jetë më i madh e dashma më madhështore. Sepse, gjatë kohës së dasmës, thuhet harrohen të gjitha brengat dhe hallet e përditshme. Dasma ndër zymjanë shkakton gëzim e hare te anëtarët e shtëpisë e edhe të fqinjë. Të gjithë janë të angazhuar gjatë këtij gëzimi familjar. Ndihe reciproke është e pakursyeshme.

*O grishtar, o udha e marë
tana shpijat thirrni marë.
Mos na nxafte ne sall kjo shpi,
do t'i shkepim n'për kojshi.²⁵*

Ndër porositë e fundit të vajzave, që duke kënduar e përcjellin grishtarin deri larg shtëpisë, është ajo që ai ta kryejë detyrën e vet me ndergjegje dhe si duhet.

*Udha e marë, more grishtar,
thirrni miqt me faqe t'bardh!
Faqja e bardhë asht nera e shpisë;
darsëm t'madhe jem' tuj nisë.²⁶*

Grishtari së pari grish te kumbara. Zakonsht ai ftohet „me krej”. Kumbara te burrat e gruaja e tij te gratë janë fytyrat qendrore në dasmën zymjane. Ata vetë caktojnë dy vetë, burrë e grua, dhe i thërrasin në dasmë. Ata janë zëvendësit e tyre dhe quhen „trim-kumara” dhe „trim-nriklla”. Në rast të mungesës së kumbarës apo ndrikllës, këta të dy kan fjalën kryesore. „Trim-kumara” dhe „trim-nriklla” janë të vetmit që nuk i thërret grishtari e që doemos marrin pjesë në dasmë. Pastaj shkon, me rend, shtëpi për shtëpi, duke i grishur të gjithë ata që e ka porositur i zoti i dasmës. Rëndom grishtari, kur hyn në shtëpi për të ftuar, thotë: „Falmeshnet keni prej N. N., dille prama ose shtunë prama ka natën e darsmës. Jeni t'thirrun marr” ose „ni krushk e ni grue shtunë prama”. Ai duhet të thërrasë pikërisht ashtu si i ka thënë i zoti i dasmës. Sepse, nëse ai nuk përmend, fjala vjen, se N. N. është e ftuar për magjatore, atëherë ajo grua do të shkojë në dasmë, por nuk do ta kryejë punën për të cilën është caktuar. Gratë që caktohen për „hyzmet” e ndjejnë veten të nderuara dhe duhet t'u kumtohet me kohë se për çfarë shërbimi janë të caktuara. Pasi t'i thotë grishtari këto fjalë i zoti apo e zonja e shtëpisë apo ndonjë nga mashkujt apo gratë më të vjetra që qëllojnë aty, i përgjigjet: „Për hajr e me nafakë i koftë, o zot!”, „I koftë për hajr dasma e pastë faqen e bardhë!”, „Ju shkoftë kunora marë!”, „Prit'e i martoftë edhe tjerët!” etj. Edhe anëtarët e tjerë të familjes, që e rrethojnë

²⁵ Këndoi: Bitër Lekaj, fshati Zym, Has; shënoi: Bedri Çollaku, fshati Zym, Has.

²⁶ Bëndoi: Marije B. Pecollaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

grishtarin, urojnë në mënyrë të njejtë ose të ngjajshme, duke e falendëruar për ftesën në dasmë. Pas këtyre fjalëve grishtari duhet t'ua jap çutrrën, për të cilën gjë kur është nisur, e kanë porositur edhe vajzat:

*Udha e marë, more grishtar,
thirrnai krushqt me faqe bardhë;
ka ni fjalë-o shpi për shpi —
jipju çutrrën me raki.²⁷*

Çutrra së pari i jipet të zotit të shtëpisë ose atij që është më i vjetri ndër të pranishmit. Çdonjeri nga anëtarët e asaj familje që grish grishtari, duhet të pijë nga pak verë, sepse „çutrra i jipet t'madhit e t'voglit". Secili që pi „Ja bâ' për hajr" dhe shpreh perseri urimet që gëzimi të jetë i mbarë dhe që i zoti i dasmës „prit' e martoftë edhe tjerë." Derisa anëtarët e asaj familje pinë verë nga çutrra ose raki nga shishja, grishtarit i qesin verë tjetër, raki ose i pjekin kafe. Në qoftë se gjatë grishjes siset vera në çutërr ose rakia në shishe (kjo doemos ndodh) atëherë i zoti ose e zonja e shtëpisë ose ndonjë tjetër nga anëtarët e familjes duhet ta mbushë çutrrën me verë ose shishen me raki të vluar apo raki me sheqer. Nëse shtëpia ku grishtari ka vajtur për të grishur nuk ka verë apo raki, atëherë duhet të shkohet edhe tek fqinjët për ta siguruar verën apo rakinë. Grishtari nuk mund të shkojë në shtëpi tjetër të grishë për dasmë me çutërr apo me shishe të zbrazët. Në qoftë se në çutërr ka pasur verë, duhet t'i qitet perseri verë. Nëse në shishe ka pasur raki të vluar me sheqer, duhet t'i qitet raki me sheqer.

Grishtari duhet ta kryejë detyrën e vet deri ditën e shtunë paradite: „O grishtar, grshtari i mirë deri t'shtunën ki me thirrë." Ai kryesisht shkon këmbë, sepse zymjanët i kanë pasur dhe i kanë miqtë në fshat, në Karashëngjergj ose në ndonjë fshat tjetër buzë Drinit të Bardhë: „Grishtari duhet me grishë n'Dri e përpjetë e deri n'Karashëngjergj". Në rast se dikush prej atyre që duhet të ftohet në dasmë është larg, vëllai apo ndonjë nga mashkujt e tjerë të shtëpisë nga e cila duhet të dalë grishtari, shkon dhe i thërret ata në dasmë një ose dy ditë para se të dalë grishtari. Ai që i thërret njerëzit e largët për dasmë para ditës së enjte nuk është grishtar.

Disa pleq në Zym mbajnë mend se në raste të veçanta grishtari ka shkuar edhe me kalë të shalës. Për këtë dëshmojnë edhe disa këngë:

*Udha e marë, more grishtar,
me na i thirrun të tanë marë.*

²⁷ Këndoi: F i l e K r i s t a j, fshati Zym, Has; shënoi: A. B e r i s h a.

*Hyp grishtari n'kali t'shalës,
jau gzoi zemrën tanë mahallës.²⁸*

ose

*Del grishtari me kalë t'bardhë
për m'e thirrë katunin marë,
për me i thirr-o derë për derë;
vjen e shtunia meniherë.²⁹*

Kohëve të fundit të grishurit me kalë nuk praktikohet, edhe pse këto këngë dhe të ngjashme me to këndohen edhe sot.

Grishtari ka të drejtë të thërrasë edhe ndonjërin, për të cilin nuk e ka porositur i zoti i dasmës. Kështu, fjala vjen, nëse gjatë kohës së grishjes ai takon ndonjë shok, mik apo të njohur, qoftë edhe të padëshirueshëm për të zotin e dasmës, mund ta ftojë në dasmë, sepse fjala e tij është e plotëfuqishme. Ai mund t'i thërrasë vetë 3—6 vetë.

Si theksuam më lartë, secila shtëpi ku thërret grishtari, jo vetëm që e pret me gëzim dhe i bën nder të madh atij, por edhe „e dhurojnë”. Veçohen sidomos ato shtëpi ku janë motrat e dhëndërit apo bijat e asaj shtëpie. Asnjë shtëpi nuk e lëshon grishtarin „duerthatë, pa i dhanë dishka”, qoftë edhe simbolike. Dhuratat që atij i japin janë të ndryshme. Përpara grishtarit i kanë dhënë marhama të bëra në vek. Ndue Gjokë Prenkpalaj, nga Zymi, tregon se kur ka qenë grishtar, i kanë dhuruar asgjë më pak se 170 dhurata, kryesisht marham veku me skaje. Këto marhama në Zym i quajnë dhe „marhama me fërkem kali” apo „slykpinxhere”. I quajnë „fërkem kali” shkurt, sepse në to është e punuar nallçja e kalit, e cila simbolizon të mirën, fatin, të mbarën, shëndetin. Sot grishtarit zakonisht i japin peshkirë, çorapë, këmisha apo të holla. Në qoftë se në një shtëpi ku grish grishtari janë dy ose më shumë bija, atëherë secila nga ato i jep nga një dhuratë të veçantë. Dhuratat më të mira ia japin bijat.

*Shkon grishtari tu' u kujtue,
motrës madhe me i kallxue:
„N'kerr të nuses ke me shkue”.
Motra i jep bakshish të madh.³⁰*

Pasi t'i ketë kryer të gjitha ftesat grishtari kthehet te kumbara, ku i përgatisin drekë të mirë.

*Kanë me t'qitë meze e raki,
mish të dashit në çini.³¹*

²⁸ Këndoi: Manike Dulaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

²⁹ Këndoi: Violeta Dulaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

³⁰ Këndoi: Gjyste Dulaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

³¹ Këndoi: Antoneta Dulaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

Kohëve të fundit, për çështje praktike, grishtari te kumbara e han darkën. Pas kësaj ai kthehet në shtëpinë e zotit të dasmës. Vajzat, të cilat, edhe gjatë kohës që ai ka qenë duke grishur, kanë kënduar, e presin me këngë; ia kujtojnë shumë gjëra që ai duhet t'i ketë kryer sa më mirë.

*A mun erdhe, o grishtar,
a na i thirre të tanë marë,
të tanë marë a na i ke thirrë?
Jem' tuj ba darsëm të mirë.³²*

E pyesin, pos të tjerash, edhe për kumbarën, sepse ai në dasmën zymjane „rri n'krye t'vënit”, „atij i bâjnë ikram t'madh”. Kënga e vajzave është sihariq edhe për të tjerët se arriti grishtari. Gati të gjithë dalin në oborr dhe e pyesin për shumë gjëra. Grishtari përgjigjet pa pritesë dhe rrëfen për momentet më interesante që i ka përjetuar gjatë grishjes ose te kumbara. Kureshtja se çfarë dhuratash i kanë dhënë është e madhe sidomos te femrat. Më vonë, grishtari e bën me dije të zotin e dasmës për punën që ka bërë. Aty zakonisht është edhe e zonja e shtëpisë apo ndonjë grua tjetër që di se kush është dashur të ftohet në dasmë. Grishtari i tregon fill e për pe se si ka grishur, kënd e ka gjetur në shtëpi, si e kanë pritur dhe çka i kanë dhuruar. Ai e bën me dije edhe për ata njerëz që i ka ftuar në dasmë „pa izen e tij”. Grishtarin e dëgjojnë me vëmendje të madhe. Sepse nëse ai ka harruar ndonjërin, ata duhet t'ia qesin në mend e ai duhet të shkojë e ta thërrasë sa më parë. Edhe pse dhuratat që ai kanë dhënë kudo që ka vajtur të ftojë janë të grishtarit, ai ia tregon të gjitha të zotit të dasmës. Ai duhet të dijë se kush i ka bërë dhurata grishtarit të tij në mënyrë që, kur ta thërrasin atë në dasmë më vonë, ta dhurojë për afërsisht grishtarin e tyre, meqë „munet me u korit”. Nderimi i grishtarit është nderimi i vetë zotit të dasmës.

Tani grishtari e ka kryer detyrën e vet. I zoti dhe e zonja e shtëpisë e falënderojnë për punën e kryer me faqe të bardhë dhe për dhuratat i thonë: „I bajsh me shnet e hallall t'kofshin!”

Edhe pse faktikisht roli i grishtarit mbaron pasi ai ta njoftojë të zotin e dasmës për punën që ka bërë, ai përmendet edhe gjatë dasmës. Kur të shtrohen sofrat, gjatë kohës që pinë, „i falen grishtarit”. Nëse e ka kryer detyrën me sukses, e falënderojnë duke mos kursyer fjalë të mira, nëse jo, atëherë e ngacmojnë me fjalë të ndryshme. Në qoftë se dasma është e madhe dhe kanë ardhur shumë dasmorë, të pranishmit e ngacmojnë të zotin e dasmës, duke i thënë: „Ki pasë grishtar qi ka thirrë gjithkân”. Edhe

³² Këndoi: File Kristaj, fshati Zym, Has; shënoi: A. Berisha.

vajat, gjatë dasmës, e përmendin grishtarin. Ja një këngë të gërshtuar me humor që bën fjalë se si e kanë pritur atë te kumbarët.

*Te kumárt kur shkoi grishtari,
zi e keq e paskan pritë —
mish të dhelpnës i kanë qitë;
shumë kumárt kâkan koritë.³³*

Grishtari, sikur edhe të gjithë të tjerët të ftuar në dasmë, pos atyre që janë të caktuar për punë e detyra të ndryshme, shkon krushk. Nëse një person është treguar i shkathtë, „asht da me faqe t’bardhë” për kryerjen e kësaj detyre, mund të jetë disa herë grishtar. Përndryshe, kur ndonjë nga grishtarët tregohet i paaftë ta kryejë këtë detyrë, harron ndokend ose nuk grish sikur e ka porositur i zoti i dasmës, në Zym thonë: „Mos qit grishtar si N.N.”

Këngët e grishtarit nuk dallohen shumë nga ato të tjerat të dasmës, qoftë sa i përket melodisë, qoftë mënyrës së të kënduarit — kryesisht këndohen me def. Tematika e tyre është e kufizuar, sepse i kushtohen një momenti të caktuar të dasmës — përcjelljes dhe pritjes së grishtarit.

Numri më i madh i këtyre këngëve, të mbledhura në Zym, janë të shkurtëra, katërvargëshe e më rallë pak më të gjata. Vargjet në pjesën më të madhe janë tetërrokësh. Ndeshim edhe ndonjë këngë në dymbëdhjetërrokësh (gjashtërrokësh i dyzuar). Ndonjëherë, gjatë të kënduarit, në fillim të vargut, shtohet edhe pas-thirma „Ani”, që futet njëkohësisht edhe si pjesë përbërëse e vetë melodisë (e ngjashme me melodinë „Ani mori nuse, mori qafë gastare”). Cezura bie pas rrokjes së tretë („O grishtar, grishtar i mirë”) ose të së katërtës („Lulja e kuqe, lulja n’plep”). Rima kryesisht është e puthur dhe relativisht e pasur. Vërehen përpjekje për të nxjerrë efektet muzikore me anë rimash sa më të llojlojshme, çka na bie në sy ndër këngët më të vjetra të llojeve të ndryshme. Ky moment nuk po shfrytëzohet në këngët më të vona qofshin ato lirike apo epike. Krahas rimës, gjejmë edhe vargje me asonancë, por në masë më të kufizuar.

Tekstet e këngëve të grishtarit nuk paraqesin ndonjë vlerë të veçantë letrare-artistike, çka nytyrisht nuk mund të thuhet për këngët e tjera të dasmës, që janë edhe për kah tematika e edhe për kah vlera artistike më të pasura. Megjithatë, edhe ndër këto këngë ndeshim figura e trope, ndonëse numri i tyre është i kufizuar. Kështu hasim ndonjë metaforë e krahasim dhe ndonjë epitet stolisës.

³³ Këndoi: M a r i j e B. P e c o l l a j, fshati Zym, Has; shënoi: A. B e r i s h a.

Disa këngë të grishtarit**LULA E KUQE, LULA N'FTUE**

Lula e kuqe, lula n'ftue,
na grishtarin jem' tu' e çue;
jem' tu' e çue, jem' tu' e qitë,
t'lumet na-o për kët ditë.

Këndoi: Manike Dulaj, fshati Zym, Has
Shënoi: Anton Berisha, Prishtinë

T'EJTEN, ANI, I MSHOJMË DEFIT

Lula e kuqe, lula plepit,
t'ejten, ani, i mshojmë defit,
„Udha marë! i thomë grishtarit.
Me na i thirrun miq e shokë,
me na i thirrë të tanë me rên-
kena darsëm, kem' gazmën!”

Këndoi: Antoneta Prenpalaj, fshati Zym, Has
Shënoi: Anton Berisha, Prishtinë

ANI T'EJTEN NË SABAH

Ani t'ejten në sabah,
ani shpija po qet tym,
ani kemi qitë grishtarin
ani me thirrë nëpër Zym.

Këndoi: Vitore Marklushaj, fshati Zym, Has
Shënoi: Anton Berisha, Prishtinë

NA GRISHTARIN JEM' TU' I QITË

Na grishtarin jem' tu' i qitë,
të lumt na-o për kët ditë;
e kem' prit-o me lezet,
s'kem' pasë darsëm që 'izet vjet.

Këndoi: Manike Dulaj, fshati Zym, Has
Shënoi: Bedri Çollaku, Zym, Has

LULA E KUQE, LULA N'PIP

Lula e kuqe, lula n'pip,
na grishtarin e kem' qitë;
e kem' qitë e kemi çue,
hasretin jem' tu' e martue.

Këndoi: Manike Dulaj, fshati Zym, Has
Shënoi: Anton Berisha, Prishtinë

KËRSET DEFI NË KËT DITË

Kërset defi në kët ditë
na kët gzim e kemi pritë,
për m'e qitë grishtarin e ri
me i thirrë miqt-o shpi për shpi;
shpi për shpi-o me shkepë letra,
e kryen ktâ e e pret tjetra.

Këndoi: Violeta Dulaj, fshati Zym, Has
Shënoi: Anton Berisha, Prishtinë

O GRISHTAR, GRISHTAR I MIRË

O grishtar, grishtar i mirë,
nëpër shehër ki me thirrë,
nëpër shehër e katund,
me kët darsëm s'i apim fund.
Udha e marë e nis me grishë
se ta blejmë bakshish ni kmishë.

Këndoi: Antoneta Dulaj, fshati Zym, Has
Shënoi: Anton Berisha, Prishtinë

UDHA E MARË GRISHTAR I RI

Udha e marë grishtar i ri
mos na i harro bija, kojshi,
t'vijne t'na bijne nusen në shpi.
Udha e marë more grishtar
thirrnaj miq edhe kumarë,
marrim nusen me faqe t'bardhë.
Udha e marë more grishtar,
të tanë gjinën thirrani marë,
thirrnai mar-o e me rên
me ta domë me ba gazmên.

Këndoi: File Kristaj, fshati Zym, Has
Shënoi: Anton Berisha, Prishtinë

Anton Berisha

L' INVITATION ET LES CHANSONS SUR LE MESSAGER A ZYM

R é s u m é

L'invitation, en tant que rite populaire très ancien chez les zyméens, est une partie importante et inséparable de la noce. L'invitation est faite par la personne qui va inviter les gens à la noce et qui s'appelle „grishtar” (le messager). Celui-ci doit être une personne de la famille, ou un proche de la famille, mais dans des cas particuliers il peut aussi être un voisin. Le messager va inviter les gens dès le jeudi matin, jour où la noce commence. Il est accompagné jusqu'à la sortie du village par toutes les personnes qui sont venues présenter les vœux de bonheur au maître de la maison. Les jeunes filles qui ont préparé la galette de la jeune mariée accompagnées du tambour, chantent pour le messager, en lui souhaitant bon voyage et bonne chance dans sa lourde tâche. Tout en chantant et en dansant derrière lui, on l'accompagne quelques dizaines de mètres hors de la maison. Ceci est un des moments les plus gais de la noce zyméenne; c'est pourquoi le plus grand nombre de chansons lui sont consacrées.

Le messager est d'habitude habillé avec assez de goût selon la tradition. Il est vêtu de „tirqi” (pantalon), d'un „xhamadan” (gilet rouge), coiffé d'un „plis” (calotte blanche entourée d'un fichu rouge). Il porte aussi un sac en laine dans lequel il met sa gourde. Sur le col de la gourde on peut remarquer un mouchoir entouré de franges, signe qu'il est le messager. Dans la gourde on met soit du vin soit de l'eau-de-vie. Le messager invite en premier le parrain car celui-ci joue un rôle important dans la noce zyméenne. Ensuite il continue à inviter les autres selon les conseils du maître de la maison. Son apparition provoque la joie des familles où il se rend, partout on lui sert du vin, de l'eau-de-vie (raki) ou du café et on lui donne différents cadeaux. D'ordinaire on lui donne des mouchoirs brodés, des chaussettes de laine, des foulards, de l'argent etc... Après avoir invité le monde, il rentre chez lui et rend compte auprès du maître de la maison de sa mission, en lui racontant comment il a été reçu chez tout le monde et ce qu'il a reçu en cadeaux. Tous ces dons sont pour lui. Les jeunes filles qui ont préparé la galette de la jeune mariée et les autres jeunes filles accueillent le messager avec des chansons en lui demandant dans ces chansons s'il a bien invité tout le monde selon la coutume, car s'il avait oublié quelqu'un il devrait vite repartir. L'invitation doit être faite jusqu'au samedi matin au plus tard, parce que le mariage a lieu le dimanche.

Les chansons sur le messager ne se distinguent pas trop des autres chansons de noce tant de l'aspect mélodique que de la manière dont on les chante. Le contenu de ces chansons est assez limité étant donné qu'elles sont consacrées principalement à un moment précis de la noce, comme par exemple l'accompagnement du messager et l'accueil de celui-ci.

La valeur artistique de ces chansons est également très peu profonde, mais on peut quand même rencontrer parfois des figures et des tropes, comme par exemple des métaphores, des comparaisons, des épithètes et d'autres expressions artistiques.

